

Pozapomenuté vánoční zvyky

Je doba adventní, krajina se pomalu víc a víc přikrývá bílou peřinou, na sněhových vločkách tančí stříbrné hvězdičky, které se vyhýbají mým krokům v praskajícím mrazivém sněhu, a všude vládne až posvátné ticho. Děti i dospělí se těší na dárky od srdce a společné prožívání Vánoc. Jak slavily a prožívaly naše babičky a prababičky? Pojďme společně nahlédnout do dávných časů.

MGR. MIROSLAVA STRAKATÁ

Kolik z nás se dovede radovat z maličkostí, z pospolitosti blízkých a z **kouzelné vánoční atmosféry**? Komerční tlak nám nenápadně, ale urputně začíná připomínat „blížící se“ Vánoce většinou již od konce října, nedbaje adventního období – doby příprav, které začíná teprve čtyři neděle před Štědrým dnem. Vánoční písně a koledy doléhají k našim uším ze všech sdělovacích prostředků doma, na ulicích, v obchodech... Výlohy obchodů se pyšní třpytivou vánoční výzdobou, regály se plní zásobou rozličného zboží, které se rovněž blýská, především cenami. Je to vánoční tradice, nebo honba na zákazníky za účelem vyšších obchodních zisků? Kolik vánočních zvyků nám ale **zbylo z doby minulé**? Do jaké míry je zachována tradice Vánoc do současnosti?

Advent

Vánocům předchází doba adventní. Latinské slovo „adventus“ znamená

příchod. Očekávání Páně a čekání na příchod Ježíše Krista trvá čtyři neděle a končí 24. prosince, dnem jeho narození. V dřívějších dobách byla **doba adventní dobou postní a dobou střidmosti**, nesmělo se tančit a nekonaly se svatby. Přesto si lidé tento čas užívali

Vánoční čas je kouzelnou dobou pro děti všech generací.

s mnoha zvyklostmi. Každé adventní ráno chodili na bohoslužby zvané „roráty“, v kostelích během mší rozsvěcovali svíčky různých tvarů, například modlitební knížky nebo věnečky s ozdobami z barevného vosku. Dlouhé zimní večery si krátili společným vyprávěním nejruznějších příběhů a zpěvem, společně se scházeli například u draní peří.

K adventnímu období se váže 150 let starý zvyk, **pletení a zdobení adventního věnce**. Základním prvkem adventního věnce jsou čtyři svíčky. Na

železnou neděli se rozhoří první svíčka, na bronzovou se přidá druhá a na zlatou neděli svítí všechny čtyři svíčky. Původní barva svíček byla fialová jako barva kněžského roucha, v dnešní době však převládá červená a další barvy.

Vánoce

Vánoce patří mezi nejvýznamnější křesťanské svátky a jsou oslavou narození Ježíše Krista. Slaví se od 25. prosince do první neděle po 6. lednu. V Česku je však za **nejvýznamnější den Vánoc považován Štědrý den**, 24. prosinec, coby předvečer samotné slavnosti. Naši předkové mu přikládali zvláštní význam, a proto se udržovalo mnoho tradičních rituálů a zvyklostí, které měly zajistit nejen zdraví a štěstí všech členů rodiny,

ale i hospodářský užitek, například bohatou úrodu.

Pojďme společně nahlédnout do dob minulých a ponořme se na chvíli do oslav Vánoc dle zvyklostí našich předků.

Jídelníček a stolování na Štědrý den

Štědrý den byl postním dnem. Věřilo se, že kdo se v průběhu dne nenechá zlákat pochoutkami, uvidí večer zlaté prasátko. Hospodyně **připravovaly polévku štědračku**, do které dávaly vše, co se urodilo – hrách, čočku, tuřín, brambory, pohanku, zeleninu, houby, zasmažku dělaly z hovězího oleje. Smyslem tohoto zvyku bylo, aby byl v chalupě vždy dostatek jídla.

U štedrovečerní večeře mělo být devatero jídel, od všeho trochu. Na stole nesměl chybět například chléb, vánočka a cibule. Hospodyně prostíraly stůl **vždy pro sudý počet lidí**. Pokud byl počet lidí v chalupě lichý, prostřelo

se o jeden talíř navíc. Tradovalo se, že před večeří chodí obhlížet prostřené stoly smrt a kde najde lichý počet, tam se v příštím roce pro jednoho člena rodiny vrátí. Pro dostatek peněz po celý rok se **dávaly pod talíře mince nebo šupiny z kapra**. Nohy stolu se

omotávaly řetězem, což mělo dva významy – obranu proti zlodějům na poli a soudržnost rodiny.

Ke štedrovečerní večeři se usedalo, když vyšla první hvězda. Na začátku večeře se podávala oplatka s medem, po té přišla na řadu polévka a jako hlavní chod lidé jedli kroupový nákyp s houbami, **který nesl název černý kuba**. Mezi další pochoutky patřilo například sušené ovoce – křížaly, sušené švestky, hrušky a rozinky, čerstvá jablka a ořechy. Na závěr večeře se podával čaj nebo punč s vánočkou nebo závinem, později s cukrovím. Bývalo zvykem, že části večeře odnesl po jídle hospodář s hospodyní také **drůbeží, dobytku a ke stromům pro dobrou úrodu** a užitek v příštím roce.

Základem pro přípravu štedrovečerní večeře byly potraviny, které byly v domácnostech běžné – hrách, čočka, brambory, zelenina, sušené ovoce, med, houby. Dle krajových zvyklostí se pak ze základních potravin vařily různé druhy jídel.

Po štedrovečerní večeři se naši předkové oddávali různým **zvykům a hrám**, obdarovávali se dárky a zpívali koledy.

Štědrý den lidé v naší zemi slaví již od 14. století a s ním je spojena řada tradičních zvyků, z nichž se některé uchovaly do dnešní doby, jiné zanikly a některé jen přizpůsobily svou podobu

Pojďme nahlédnout do staročeské vánoční kuchyně a třeba i vyzkoušet jeden z receptů našich babiček:

Černá omáčka

Ingredience: 30 dkg perníku na strouhání, sůl, pár zrněk pepře, pár zrněk nového koření, několik bobkových lístků, 10 dkg mandlí, 20 dkg sušených švestek nebo švestková povidla, rozinky, vlašské ořechy, celer, cibule, mrkev, petržel, černé pivo, lžice cukru, lžice rumu, sirob.

Postup: Do většího hrnce dáme vařit perník. Do jiného kastrolu dáme vařit zeleninu, zvlášť dáme vařit koření a zvlášť ořechy, mandle, rozinky, švestky, fíky a datle. Do hrnce s rozvařeným perníkem dáme vývar ze zeleniny, koření, vývar z mandlí, rozinek, švestek i s obsahem. Dále přimícháme do téhož kastrolu pivo, sirob a cukr. Vše povaříme, rum přidáme po zchladnutí.

Omáčka se podává s vařenou rybou nebo studená s vánočkou.

Mezi vánoční zvyky patřilo například:

Lití olova: V kovové nádobce se nad plamenem roztaví kousek olova. Tekoucí olovo se opatrně naráz vlije do nádoby s vodou. Vznikne tak odlitek rozličných tvarů. Členové rodiny se pak snaží rozpoznat, čemu nebo komu je tvar podobný, a podle toho usuzují, co koho čeká.

Pouštění lodiček: Ze skořápek od vlašských ořechů a malých svíček se vyrobí miniaturní lodičky, které se vloží do lavoru s vodou. Lodičky se zapálenými svíčkami se nechají plout po vodě. Majitele lodičky, která vydrží nejdéle svítit a nepotopí se, čeká dlouhý a šťastný život.

Co ještě mohou lodičky prozradit? Například:

- Pokud se všechny lodičky seskupí do kruhu, znamená to bezproblémové soužití v rodině.
- Octne-li se jedna z lodiček uprostřed ostatních, její majitel potřebuje ochranu a pomoc.
- Drží-li lodička při stěně lavoru, její majitel se bude držet co nejvíce doma.
- Směřuje-li lodička ke středu nádoby, ten, kdo ji vypustil, vydá se do světa.
- Dotýká-li se lodička druhé, znamená to přátelství a lásku.
- Když lodička dopluje sama ke druhému břehu, ten, kdo ji vypustil, získá bez cizí pomoci to, po čem touží.
- Majitel lodičky, která dopluje k protilehlému kraji se zhasnutou svíčkou, zaplatí za dosažení cíle příliš velkou cenu.

Házení střevícem: Svobodné dívky hází přes hlavu střevíc. Pokud střevíc dopadne tak, že špička směřuje ke dveřím, dotýká se do roka provdává. Pokud se otočí střevíc patou ke dveřím, dívka se bude držet doma. Odkud přijde ženich mohly dívky vyčíst i z dalšího zvyku – zbytky od večeře nasypaly ptákům a sledovaly, odkud přiletí první pták. Odtud měl přijít i ženich.

Klepání na kurník: Další zvyk, podle kterého svobodná dívka mohla poznat, zda se do roka provdává, je klepání na kurník. Ozve-li se kohout, dívku čeká svatba, ozve-li se slepička, dívka zůstane do příštích Vánoc doma.

Krájení jablka: Po štědrovečerní večeři se rozkrojí jablko, ale ne obvyklým způsobem, ale kolmo na osu. Pokud se po rozkrojení na vnitřní části s jádrem objeví tvar hvězdy, znamená to, že se za rok všichni sejdou ve zdraví. Objeví-li se tvar kříže, je to znamení, že někdo z přítomných těžce onemocní nebo zemře.

Sedm hrnečků: Sedm hrnečků postavili lidé dnem vzhůru a pod každý z nich položili nějaký symbol. Poté členové rodiny hrnečky odkrývali a podle symbolů předvídali svou budoucnost. Například hlína pod hrnečkem znamenala smrt, mince – dostatek peněz, prázdný hrneček – bída, obrázek – do roka se stane otcem nebo matkou.

Budoucnost z ořechů: Po večeři se rozlouskly tři ořechy a vybrala se z nich jádra. Jeden ořech se naplnil trochou země, druhý kouskem chleba a do třetího se vložila mince. Naplněné skořápky se k sobě přilepily a zamíchaly se zpět mezi ostatní ořechy. O půlnoci si pak každý bral ořech z mísy. Pokud si někdo vybral ořech naplněný hlínou, měl být v příštím roce chudý, ořech naplněný chlebem předvídá spokojenost a ořech, ve kterém byla mince, znamenal bohatství.

dnešní době. Lidové vánoční zvyky vycházející ze stejných tradic se v době minulé i té dnešní lišily a **liší od sebe různými krajoými obyčejí**. Co ale zůstalo společné pro všechny kraje je vánoční strom, i když tento symbol Vánoc je daleko mladší než oslavy Štědrého dne.

Symbol Vánoc – vánoční strom

Tradice zdobení vánočního stromku k nám přišla z německých krajin. V brémské kronice je první zpráva o ozdobených vánočních stromech v cechovních a řemeslnických domech z roku 1570. Ve svých domovech začali lidé zdobit stromky až **v polovině 17. století**.

V českých krajích se první vánoční strom v podobě, jakou známe dnes, objevil teprve v roce 1812. Pro své přátele jej ozdobil na svém libeňském záměčku ředitel pražského Stavovského divadla Jan Karel Liebich. Přátelé pana Liebicha užasli nad u nás dosud neznámým vánočním zvykem – urostlou

ozdobenou jedlí rozzářenou svíčkami a ozdobenou pozlacenými řetězy, ořechy a jablky. Nový zvyk **přejali nejprve bohatí pražští měšťané**, teprve později se rozšířil i na venkov.

Na veřejném prostranství byl prvně vztyčen vánoční strom v roce 1924 v Brně. Vztyčení stromu na Náměstí Svobody přispěla událost, která **potkala spisovatele Rudolfa Těsnohlídka**. V zimě našel se svými přáteli v lese pod stromem prochladlé děvčátko. Tento moment spisovatele velmi silně citově zasáhl, a proto byl na jeho popud vztyčen strom, pod kterým byla umístěna kasička, do níž lidé přispívali na chudé a opuštěné děti. Tato tradice je v Brně udržována dodnes.

Tradice vánočních ozdob

V počátcích, kdy lidé začali ve svých domácnostech vztyčovat vánoční stromky, zdobili je velmi jednoduše. Ke zdobení používali to, co bylo ve staveních dostupné – červená jablíčka, ořechy, sušené švestky. Hojně využívali i přírodní materiály, ze kterých vyráběli rozličné

ozdoby. Využili například dřevo, hoblíny, slámu, šišky, šustí, ořechové skořápky, v oblibě byly rovněž papírové ozdoby. Později, až ve 20. století, se na stromcích začaly objevovat perníčky, medové pečivo a čokoládové ozdoby. Pro Prahu byly typické sněhové figurky, které se pekly v cukrárně Josefa Reimanna na Linhartském plácku. Novinkou 60. let minulého století byly skleněné koule, které **vznikaly v podkrkonošských sklárnách**.

Vánoční stromky se v dnešní době chlubí ozdobami z nejrůznějších materiálů, i těch nejjednodušších přírodních, ke kterým mají mnozí z nás tendenci se vracet. Zdobení stromků ozdobami ze dřeva, slámy, šustí apod. je zvyk, jenž měl své opodstatnění v minulosti, ale své **osobité kouzlo** si přinesl i do současné doby.

Vánoce – svátky pohody a klidu

Ať už slavíme vánoční svátky jakýmkoliv způsobem, neměli bychom

zapomínat, že jsou to především svátky plné sváteční harmonie, radosti a lásky, kterou sdílíme v tomto období se svými nejbližšími. Užijme si kouzlo slavnostní předvánoční a vánoční atmosféry, rozzářené dětské oči a teplo přítomnosti své rodiny a přátel v duchu vánočních tradic, zvyků a krajoých obyčejů. ■

Autorka je ředitelkou MŠ Slunečnice – Maršovice a lektorkou DVPP

Méně známé jsou
bramborové ozdoby,
kterými zdobili lidé stromky
na počátku minulého století
na Přeloučsku:

Brambory děti nebo dospělí nakrájeli na plátky, ze kterých vykrájeli nožem tvary zvířátek a figurek. Bramborové ozdoby se sušily na mírně rozpálené plotně. Usušené je navázali na nitě a zavěsili je na stromek.

